

Brūkšniuotosios keramikos kultūrai būdingos puodų formos, keramikos apdaila, akmeninių ir titnaginių dirbinių tipai bei jų gamybos technika, be to, dar ir žalvarinė įvija, – visi šie požymiai leidžia archeologinį paminklą priskirti žalvario amžiui. Dusios gyvenvietės rytinio pakraščio žemutinis kultūrinis sluoksnio horizontas buvo ežero vandens lygyje ir drėgnesnių sezonų metu būdavo apsemtas vandens. Prie Spernios ištakų pastačius vandens reguliavimo įrenginius, ežero vidutinis vandens lygis pakilo, tačiau tik 40 cm. Tad Dusios gyvenvietė buvo palyginti žemai ir vargu ar galėjo gyvuoti šalto ir drėgno klimato metu. Rytų Europos miškų zonoje subborealo periodas skirstomas į tris fazes, iš kurių vidurinė (2100–1200 m. pr. Kr.) pasižymėjo šilčiausiu klimatu. Šiam laikotarpiui ir skirtina Dusios gyvenvietė. Lietuvoje subborealyje dažnai svyravo ežerų vandens lygis (Butrimas, 1982; Girininkas, 1990), tačiau ne visur tuo pačiu metu. Daugelyje ežerų patvanka pastebėta apie XVIII a. pr.Kr. (Rimantienė, 1984). Dusios gyvenvietės kultūrinį sluoksnį rytinėje dalyje dengė durpingos žemės sluoksnis, kurį galima susieti su ežero patvanka, vykusia jau vėlyvojo subborealo atšalimo ir drėgnėjimo laikotarpiu. Negalime Dusios gyvenvietės priskirti naujam žalvario amžiui, nes žalvariniai dirbiniai gyvenvietės egzistavimo metu dar nebuvo gaminami, o tarp titnaginių dirbinių galima rasti daugiausia neolite vartotus tipus ir variantus.

Lyginant Dusios gyvenvietės titnago inventorių su kitų Pietų Lietuvos ir Užnemunės neolito gyvenviečių radiniais, pastebima ir skirtumų, ir bendrumų. Dusios gyvenvietėje jau nebėra įtveriamųjų ašmenėlių, ne tokios taisyklingos skeltės, nebenaudota skelčių nuspaudimo technika, dirbinių formos nestandartiškos, gausu neaiškios paskirties dirbinių, daugiau riestų peilių. Dusios gyvenvietės titnago dirbiniai yra stambesni, o jų tipai artimesni Mergežerio 13-osios ir Lynupio (Rimantienė, 1985a; 1985b) gyvenviečių radiniams. Kartu pastebimos ir senosios tradicijos: Dusios 8-ojoje gyvenvietėje neaptikta titnago gludinimo pėdsakų – visi kirveliai apskaldytu paviršiumi, išliko mikrorėžtukinė skelčių dalijimo technika, įvairių tipų rėžtukai, o lancetai ir trapecijos sudaro didžiąją strėlių antgalių dalį. Geometrinių mikrolitų ir mikrorėžtukinės technikos naudojimas vėlyvajame neolite ir žalvario amžiuje yra gana opi problema. Ypač aštriai ji iškyla diskutuojant su archeologais iš tų kraštų, kuriuose neaptinkama mikrolitų neolitinėse gyvenvietėse. Paprastai mikrolitai neolitinuose radinių kompleksuose traktuojami kaip mechaninės priemaišos arba geriausiai atveju klausimas lieka neišspręstas. Dusios gyvenvietės atveju geologiniai tyrimai eliminuoja mezolitinį ar ankstyvojo neolito priemaišų galimybę – smulkiagrūdis smėlis ir žvirgždas, ant kurio slūgsojo kultūrinis sluoksnis, formavosi antroje pusėje Dusios ežero transgresijos metu ir patvirtina to meto ežero atabrada.

Dusios ežero gyvenvietės kasinėjimai baigti. Gyvenvietė egzistavo senajame žalvario amžiuje ir yra datuojama II tūkstantmečio pr.Kr. viduriu. Paminklas priklauso Brūkšniuotosios keramikos kultūrai. Greičiausiai tai pats ankstyviausias šios kultūros paminklas Lietuvoje.

3. ŽMOGAUS MATERIALIOSIOS KULTŪROS RAIDA PIETŲ LIETUVOJE AKMENS AMŽIUJE

3.1. Archeologinių paminklų kartografavimas ir jo ypatybės

Archeologijos paminklų kartografavimas, naujų radimviečių paieškos, senesnėje archeologinėje literatūroje minimų paminklų vietų tikslinimas – pirmasis ir itin svarbus plačių archeologinių tyrinėjimų žingsnis. Ypač tai aktualu dabar, kai keičiasi žemės naudotojai, o kartu ir paminklosaugos tvarka.

Lietuvos akmens amžiaus tyrinėjimų istorijoje galima išskirti keletą etapų. XIX a. viduryje ir antroje pusėje pirmieji senienų tyrinėtojai rinko pavienius archeologinius radinius, skelbė juos literatūroje, mėgino chronologiškai ir etniškai interpretuoti. Antrasis etapas – gyvenviečių paieškos ir kartografavimas prasidėjo XIX a. 8-ajame dešimtmetyje. Lenkų etnografas Zigmuntas Gliogeris – pirmasis Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų tyrinėtojas. 1871, 1872 ir 1899 m. jis, plaukdamas valtimi Nemunu, tarp Druskininkų ir Jurbarko aptiko kelias dešimtis akmens amžiaus radimviečių, tarp jų Baltašiškės, Dubravų, Gailiūnų, Gerdašių (Lazdijų r.), Norkūnų, Pakuonio (Prienu r.), Rumbonių (Alytaus r.) stovyklavietes kairiajame Nemuno krante (Gloger, 1873; 1888; 1903). Z.Glogeris surinko gausią paleolito, mezolito, neolito ir žalvario amžiaus dirbinių kolekciją, kuri atsidūrė Lenkijoje ir ilgą laiką reprezentavo Lietuvos akmens amžių lenkų archeologinėje literatūroje (Rimantienė, 1984).

XIX a. pabaigoje Lietuvoje pastebimas archeologinės veiklos pagyvėjimas, susijęs su IX Rusijos archeologų draugijos suvažiavimu, įvykusi 1893 m. Vilniuje. Suvažiavimo proga buvo surengta paroda, parašyta daug archeologinių straipsnių ir pirmą kartą pabandyta kartografuoti Lietuvos archeologijos paminklus. F. Pokrovskio parengtuose ir išleistuose tuometinių Vilniaus ir Gardino gubernijų archeologiniuose žemėlapiuose buvo pažymėtos akmens amžiaus stovyklos Alytaus, Prienu ir Lazdijų rajonuose.

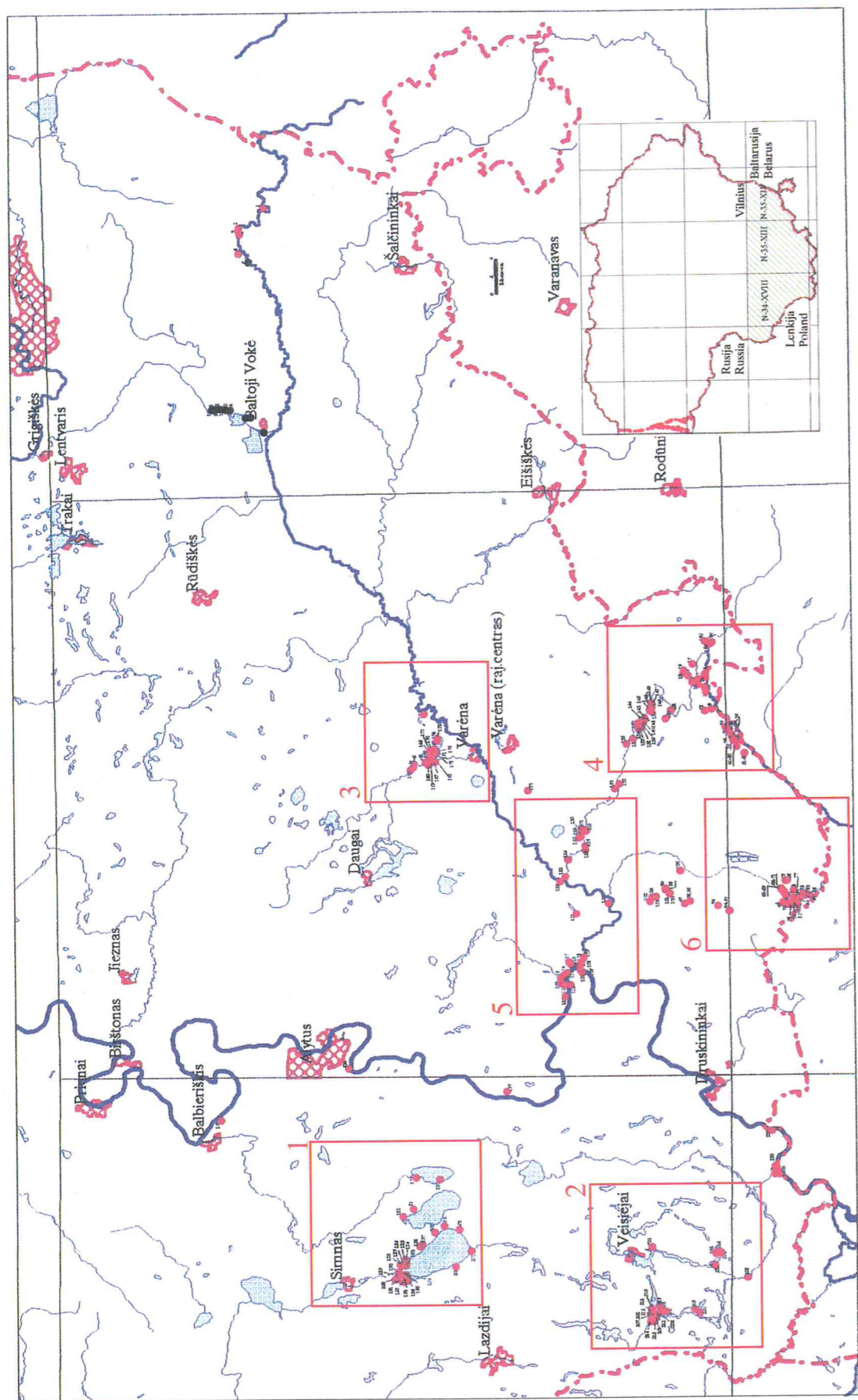
Tuo pat metu Lietuvos archeologinių paminklų tyrinėjimų srityje pradėjo dirbti vietiniai tyrinėtojai entuziastai Vandalinas Šukevičius (1852–1919) ir Tadas Daugirdas (1852–1919). V. Šukevičius daugiausia domėjosi Pietų Lietuvos archeologiniais paminklais. Nuo 1883 m. iki mirties jis rinko radinius ir registravo akmens amžiaus paminklus, sudarinėjo žemėlapius ir aprašinėjo stovyklų vietas (Szukiewicz, 1910). T. Daugirdas, nuo 1910 m. ėmėsi tvarkyti Kauno muziejų, rinko akmens amžiaus radinius Nemuno, Neries pakrantėse ir detalai kartografavo radimvietes (Dowgird, 1881–1888).

Vis daugiau kaupėsi archeologinės medžiagos, tad iškilo būtinybė suregistruoti ją vienoje vietoje. Šio darbo ėmėsi žymus lietuvių archeologas Petras Tarasienka (1892–1962) – II Lietuvos archeologijos žemėlapių autorius (Tarasienka, 1928).

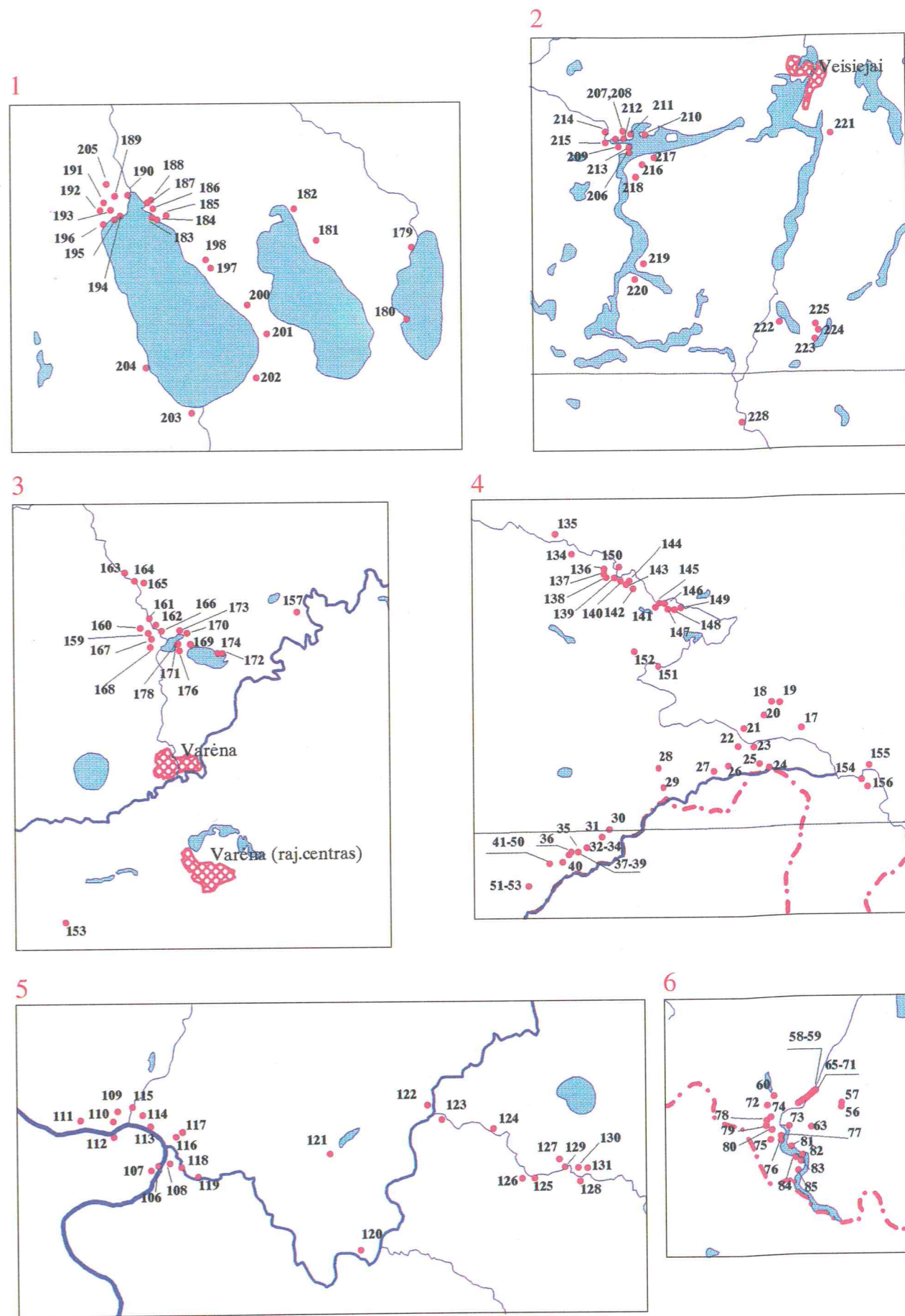
Nuo 1920 iki 1960 m. apie 500 akmens amžiaus paminklų, tarp jų ir Pietų Lietuvoje, yra išžvalgęs, sudaręs didelį rinkinį ir tyrinėjimų dienoraščiuose aprašęs akademikas Konstantinas Jablonskis.

Po Antrojo pasaulinio karo pradėta organizuoti žvalgomasias ekspedicijas ir archeologinius kasinėjimus. Intensyviai tyrinėjami Užnemunės piliakalniai (Kulikauskas, 1982), surengiamos kelios žvalgomosios ekspedicijos Nemuno pakrantėmis bei Lazdijų rajone. Šių ekspedicijų metu buvo aplankyti anksčiau žinomi paminklai ir užregistruota 15 naujų akmens amžiaus radimviečių (Jablonskytė-Rimantienė, 1956; 1960; 1962).

Aštuntajame dešimtmetyje vėl kartografuojami Lietuvos archeologiniai paminklai. Naujajame „Lietuvos akmens amžiaus atlase“ pažymėta ir aprašyta šimtai stovyklaviečių ir gyvenviečių, tarp jų ir Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų (Bogušienė, Rimantienė, 1974; Rimantienė, 1974). Atlaso kūrėjai atliko milžinišką darbą, rinkdami duomenis apie Lietuvos muziejuose ir kolekcijose saugomus rinkinius bei pavienius radinius, tikrindami duomenis senesnėje archeologinėje literatūroje, ataskaitose, dienoraščiuose ir užrašuose. Autorių sumanymu, atlasas turėjo talpinti kur kas platesnius vietovių aprašymus ir tikslesnius žemėlapius. Deja, tuometinė valdžia galvojo kitaip. Atlase skelbiami paminklų vietovių aprašai buvo minimaliai sumažinti, todėl prarado konkretumą ir tapo mažai informatyvūs. Žemėlapiai pernelyg stambaus mastelio, tad juose nurodytos tik apytikslės archeologijos paminklų ir pavienių dirbinių radimvietės. Tai ypač apsunkina archeologų darbą, kai tenka surasti vietoje atlase nurodytus paminklus. Nepaisant šių bei kitų, ne dėl autorių kaltės atsiradusių trūkumų, „Lietuvos archeologijos atlasas“ buvo ir tebėra svarbus pagalbininkas praktiniame archeologų darbe.

3.1 pav. Pietų Lietuvos akmens amžiaus ir ankstyvojo žalvario amžiaus paminklų žemėlapis (sudarė V. Juodagalvis ir T. Ostrauskas). Paminklų sąrašą žr. 3.1 lentelėje
 Fig. 3.1. Map of lists of Stone and Early Bronze Age of South Lithuania (compiled by V. Juodagalvis and T. Ostrauskas). List of sites in Table 3.1.

3.1 pav. Tęsinys
 Fig. 3.1. Continued

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
1								x
2								x
3								x
4								x
5								x
6								x
7								x
8								x
9								x
10								x
11								x
12								x
13								x
14								x
15								x
16								x
17								x
18								x
19								x
20								x
21								x
22								x
23								x
24								x
25								x
26								x
27								x
28								x
29								x
30								x
31								x
32								x
33								x
34								x
35								x
36								x
37								x
38								x
39								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
40								x
41								x
42								x
43								x
44								x
45								x
46								x
47								x
48								x
49								x
50								x
51								x
52								x
53								x
54								x
55								x
56								x
57								x
58								x
59								x
60								x
61								x
62								x
63								x
64								x
65								x
66								x
67								x
68								x
69								x
70								x
71								x
72								x
73								x
74								x
75								x
76								x
77								x
78								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
79								x
80								x
81								x
82								x
83								x
84								x
85								x
86								x
87								x
88								x
89								x
90								x
91								x
92								x
93								x
94								x
95								x
96								x
97								x
98								x
99								x
100								x
101								x
102								x
103								x
104								x
105								x
106								x
107								x
108								x
109								x
110								x
111								x
112								x
113								x
114								x
115								x
116								x
117								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
118								x
119								x
120								x
121								x
122								x
123								x
124								x
125								x
126								x
127								x
128								x
129								x
130								x
131								x
132								x
133								x
134								x
135								x
136								x
137								x
138								x
139								x
140								x
141								x
142								x
143								x
144								x
145								x
146								x
147								x
148								x
149								x
150								x
151								x
152								x
153								x
154								x
155								x
156								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
157								x
158								x
159								x
160								x
161								x
162								x
163								x
164								x
165								x
166								x
167								x
168								x
169								x
170								x
171								x
172								x
173								x
174								x
175								x
176								x
177								x
178								x
179								x
180								x
181								x
182								x
183								x
184								x
185								x
186								x
187								x
188								x
189								x
190								x
191								x
192								x
193								x
194								x
195								x

	P	P-M	M	M-N	N	N-Ž	Ž	?
196								x
197								x
198								x
199								x
200								x
201								x
202								x
203								x
204								x
205								x
206								x
207								x
208								x
209								x
210								x
211								x
212								x
213								x
214								x
215								x
216								x
217								x
218								x
219								x
220								x
221								x
222								x
223								x
224								x
225								x
226								x
227								x
228								x
229								x
230								x
231								x
232								x
233								x
234								x

3.1 lentelė. Pietų Lietuvos akmens ir ankstyvojo žalvario amžiaus paminklai

Table 3.1. List of Stone and Early Bronze Age Sites of South Lithuania

P – paleolitas Paleolithic
M – mezolitas Mesolithic
N – neolitas Neolithic
Ž – žalvario amžius Bronze Age
? – neaiškus laikotarpis unclear time period

P-M – paleolitas–mezolitas Paleolithic–Mesolithic
M-N – mezolitas–neolitas Mesolithic–Neolithic
N-Ž – vėlyvasis neolitas–ankstyvasis žalvario amžius Late Neolithic–Early Bronze Age
Ž – žalvario amžius Bronze Age
? – neaiškus laikotarpis unclear time period

Kita svarbi ypatybė, apsunkinanti archeologinių paminklų lokalizavimą – esminiai gamtovaizdžio pokyčiai. Daugelio atlase nurodytų paminklų situacijos orientyrai yra pranykę be pėdsakų arba neatpažįstamai pakitę, todėl galimi atvejai, kai naujai aptiktu laikomas paminklas ir atlase nurodyta radimvietė yra tas pats archeologinis objektas. Ypač tai tikėtina Pietryčių Lietuvoje, kurioje akmens amžiaus gyvenvietės pradėtos kartografuoti jau XIX amžiuje.

Programos metu parengtame Pietų Lietuvos akmens ir žalvario amžiaus paminklų žemėlapyje nurodytos tikslios tų archeologinių objektų vietos, kuriuose lankėsi programos vykdytojai (3.1 pav., 3.1 lentelė). Kartu pažymėti ir anksčiau literatūroje bei dienoraščiuose minimi archeologijos paminklai, kurių lokalizacija nekelia abejonių. Be abejo, aplankyti visus „Lietuvos archeologijos atlase“ minimus objektus nebuvo galimybių, nes akmens amžiaus paminklų kartografavimas tebuvo viena iš sudėtinių programos dalių.

Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų paieškos bei kartografavimas nagrinėjamos teritorijos rytinėje ir vakarinėje dalyse kiek skyrėsi. Apžvelgus Pietų Lietuvos akmens amžiaus paminklų tyrinėjimo istoriją, tenka konstatuoti, jog Pietryčių Lietuva susilaukė kur kas didesnio tyrinėtojų dėmesio nei Nemuno kairiakrantė Pietų Lietuvos dalis – pietinė Užnemunė. Dešniakrantėje Pietų Lietuvoje žinoma šimtai akmens amžiaus paminklų, tuo tarpu kairiakrantėje – vos kelios dešimtys, kurių daugumą aptiko straipsnio autorius. Pietryčių Lietuvoje dirbusi archeologų grupė (vadovas T. Ostrauskas) daugiau dėmesio skyrė anksčiau aptiktų paminklų vietoms patikslinti ir kultūrinio sluoksnio būklei nustatyti, taip pat ieškojo naujų paminklų. Užnemunėje dirbusi grupė (vadovas V. Juodagalvis) ieškojo akmens amžiaus paminklų iki tol